

Wiktor Z. Łyjak

Katalog reklamowy firmy organmistrzowskiej "August Terletzki" z Elbląga (1857-1908)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 43-63

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiktor Z. Łyjak

**Katalog reklamowy firmy organmistrzowskiej
„August Terletzki” z Elbląga
(1857—1908)**

W ostatnim dniu 1995 r. w Archiwum Archidiecezjalnym w Olsztynie odnalazłem katalog firmy organmistrzowskiej „August Terletzki” z Elbląga, dołączony do akt olsztyńskiego kościoła parafialnego (dziś katedry) p.w. Świętego Jakuba¹. Jest to druk wydany w 1908 r., o objętości 32 stron, ozdobiony ilustracjami organów i wnętrza zakładu, z fotografiami Augusta Terletzkiego i Eduarda Witteka. Większy niż tylko lokalny wymiar znaleziska wymusił zmianę kolejności planów edytorskich i poświęcenie się opracowaniu tej unikatowej publikacji. Była to żmudna, niemal roczna praca, polegająca na umieszczaniu miejscowości o dawnych nazwach niemieckich w aktualnych realiach administracyjnych. Szczególnie trudno było uporać się z tego rodzaju konkordancjami na obszarze byłych Prus Zachodnich.

By katalog stał się przydatny dla badaczy, należało sporządzić indeks zgodny z obowiązującym od 1975 r. podziałem administracyjnym Rzeczypospolitej Polskiej. Oprócz tego, zważywszy, że na dzieje zakładu składała się historia trzech firm: „Gebrüder Terletzki” (1857—1871), „August Terletzki” (1871—1893) i „August Terletzki — właściciel Eduard Wittek” (od 1893 r.), dokonano stosownego uszeregowania wewnątrz spisu.

Treść katalogu zainteresuje zapewne nie tylko badaczy przeszłości organowej. Oddając pracę do druku, przekonany jestem o tym, że wypełni ona niejedną lukę i przyczyni się do poznania dziejów budownictwa organowego w Prusach oraz w ościennych prowincjach rozległego państwa niemieckiego.

Za tłumaczenie tekstu z języka niemieckiego i liczne konsultacje, pragnę w tym miejscu złożyć podziękowanie Pani Grażynie Ciszkowskiej-Januszewskiej.

1. Historia firmy według relacji umieszczonej w katalogu

W 1857 r. pod nadzorem Augusta Terletzkiego rozpoczęto budowę organów kościelnych w pracowni mieszczącej się w refektarzu byłego klasztoru dominikanów w Elblągu. Uznanie dla instrumentów i związany z tym popyt prowadził do stopniowego rozwoju przedsiębiorstwa. Dawny zakład musiał być powiększony.

Kiedy w 1893 r. zmarł syn, planowany spadkobierca Augusta Terletzkiego, firmę przejął jego uczeń Eduard Wittek, długoletni współpracownik mistrza, o bogatym doświadczeniu zdobytym również w innych, znanych wytwórniach

¹ Archiwum Archidiecezjalne w Olsztynie, akta parafialne, Olsztyn, sygn. 518, strony nie liczbowane.

organów. Terletzki do ostatnich chwil swego życia, tj. do 1901 r., poświęcał się całkowicie budowie instrumentów służąc swemu następcy nie tylko radą, ale również czynem. Dzieła firmy znane były z solidnej budowy, zakład z sumiennej pracy, a w związku z tym fabryka „A. Terletzki” godna była zaufania. Dlatego do tej pory sprzedano 370 [w nawiasie odręczny, znacznie późniejszy dopisek — 485] nowych organów, z tego zaś w przeciągu ostatnich czternastu lat, gdy firmą kieruje Ed. Wittek, 200 [w nawiasie — 300] — wykaz dzieł zamieszczony został w tym katalogu.

Po długich, pełnych niepewności próbach, od 1889 r. zaczął A. Terletzki stosować trakturę pneumatyczną w instrumentach wytwarzanych w swojej pracowni. Po doświadczeniach zdobytych na bazie produkcji małych instrumentów, wykonał duże organy w Gdańsku (kościół Mariacki — 59 głosów i kościół Świętych Piotra i Pawła — 40 głosów), co przyniosło mu ogromny sukces. O jakości wykonania i doskonałości wspomnianych prac świadczy fakt długoletniego zachowania tych instrumentów w bardzo dobrym stanie. Następne lata owocowały większym udoskonalaniem systemu pneumatycznego do tego stopnia, że organy budowane przez kolejnego właściciela firmy — Witteka, wzbudzają powszechne uznanie. Czyste, nadzwyczaj dokładne wykonanie i artystyczna intonacja — oto zalety tych dzieł. Firma uczestniczyła w dwóch wystawach (Kassel i Królewiec) i dwukrotnie odznaczono ją pierwszą nagrodą. Właścicielom zarejestrowano kilka patentów i dano prawo używania zastrzeżonych wzorów. 15 września 1906 r., Eduard Wittek otrzymał od jego królewskiej wysokości księcia Prus Fryderyka Leopolda znaczne wyróżnienie — nadwornego dostawcy. Nadworny organmistrz prowadził wówczas najstarszy i największy zakład budowy organów w północnych Niemczech. Mógł posługiwać się herbem królewsko-książęcym jako emblematem swojego przedsiębiorstwa, jednakże nie jako pieczęcią na wystawianych rachunkach.

2. Wizyta w zakładzie budowy organów

Wstępujemy do starego, szacownego domu przy ul. Wilhelmstraße 56 i znajdujemy się w pomieszczeniu sięgającym dwóch pięter wysokości, gdzie właśnie kończy się zestawianie dwóch organów. Tutaj dzieła zostaną udostępnione w celu wykonania próby, tutaj też usunięte zostaną ewentualne nieprawidłowości, zanim organy wyśle się do miejsc przeznaczenia.

Eduard Wittek bardzo szczegółowo objaśnia tajniki budowy organów. Przyjemnie jest patrzeć na ład i przejrzystość w założeniach konstrukcyjnych instrumentów. Błyszczące, ocynkowane przewody ołowiane stosowane w trakturze pneumatycznej mają 8 mm średnicy i zamocowane są w specjalnych, mocnych konstrukcjach, zwanych „Rohrbrettern”, co stwarza wrażenie czystego wykonania. Pozwalamy sobie spróbować jeden z instrumentów i zaskoczeni jesteśmy pięknem brzmienia zarówno poszczególnych rejestrów, jak i całości.

Przechodzimy teraz do maszynowni. Znajdują się w niej: silnik elektryczny o mocy 7,5 KM, heble (strugi), wyrówniarki, wiertarki, frezarki, piła taśmowa i tarczowa, tokarki, tłoczarki, strugarki do cyny, kamienie szlifierskie i różne

małe maszyny pomocnicze. Oprócz tego, jest tu także urządzenie do suszenia drewna. Trzeba zaznaczyć, że używanie do poszczególnych części organowych całkowicie suchego drewna jest sprawą niezmiernie wagi, gdyż dzięki temu nie powstają później pęknięcia.

Przy pierwszym warsztacie spotykamy kilku pracowników zajętych wykonywaniem miechów i kanałów powietrznych. Inni przygotowują w tym czasie obudowy instrumentów, a gotowe detale montują w jedną całość. Jakość snycerki przy bogato ozdobionym prospekcie zasługuje na uwagę. Gdzie indziej pracownicy pomocniczy wykonują części do wiatrownic. Stąd wiatrownice w stanie surowym przekazywane są specjalistom montującym stożki i oprzyrządowanie pneumatyczne. Tutaj też budowane są stoły gry. Ilustracja takiego kontuaru znajduje się na 32 stronie katalogu.

Drewno przeznaczone na piszczalki musi być specjalnie przygotowane i dokładnie obrobione, by uzyskało odpowiednią grubość. Nim jeszcze deski zostaną starannie wygładzone z zewnątrz, piszczalki klejone są w taki sposób, jaki przedstawiono na ilustracji [s. 10 — powinno być: s. 9]. W obawie przed rozklejeniem po zainstalowaniu w wilgotnych kościołach, deski skręcane są za pomocą śrub. Gotowe piszczalki drewniane są następnie intonowane i jeśli nawet nie są natychmiast potrzebne, to na poddaszu głównego gmachu układa się z nich rejestry. W tych dodatkowych pomieszczeniach przechowywane są wszelkiego rodzaju części organowe. Zdumiewające jest, jak wielostronnie przedstawia się sztuka budowy organów, polegająca na współpracy różnych rękodzielników, zadziwia także wielorakość używanych materiałów.

Przechodzimy teraz do cynowni. Metal topiony jest w kotle, zatrudniony tu giser umieszcza w nim porcję cyny i dba o utrzymanie właściwej temperatury. Przy gisladzie (przyrządzie do uzyskiwania blachy na piszczalki), pracownik obsługuje specjalną szufladę z otwartym dnem i gdy tylko metal jest gotowy, przelewa go z kotła, a za pomocą suwadła rozprowadza równomiernie po matrycy. Po upływie krótkiego czasu odlana jest już blacha cynowa, którą po ochłodzeniu nakłada się na bęben heblarki (ilustracja na stronie 10). Pomocnik gisera struga surową blachę do odpowiedniej grubości, a następnie poleruje ją. Po wykonaniu tych czynności blacha zostaje przycięta do odpowiednich rozmiarów. Części blachy są następnie formowane i lutowane, a po wykonaniu piszczalek składających się na cały rejestr dokonuje się intonacji. Głosy przechowywane są w specjalnym pomieszczeniu, a gdy mają być użyte, wpasowuje się je i mocuje na wiatrownicach w konkretnych instrumentach.

Każde organy muszą być najpierw rozrysowane, a ich konstrukcje planuje się szczegółowo przed wykonaniem. Rzadko zdarza się, aby choć jedna druga planu budowanego instrumentu dała się wykorzystać w innym dziele, bowiem każde organy są nie tylko dopasowane rozmiarami do pomieszczenia i warunków akustycznych kościoła lub sali, ale również zróżnicowane pod względem liczby i siły poszczególnych głosów.

Po obejrzeniu w biurze bogatego zbioru fotografii, rysunków i modeli organów, kończymy zwiedzanie tego zakładu. Wielkie zadowolenie sprawiło nam oglądanie pracy w działach o różnych specjalnościach, a fabrykę pragniemy polecić innym, zainteresowanym tą branżą.

3. Uzupelnienia i korekta dziejów zakładu A. Terletzki

Tekst dotyczący historii firmy poddać trzeba krytycznej analizie. August Terletzki nie otwierał bynajmniej samodzielnie zakładu w Elblągu. Uczynił to w 1857 r. wraz z bratem Maxem, a wytwórnia funkcjonowała pod nazwą „Gebrüder A. und M. Terletzki” bądź w skrócie — „Gebrüder Terletzki”. Bracia byli synami Joachima Terletzkiego, organmistrza z Sząbruka (Schönbrück) nieopodal Olsztyna, pełniącego tamże obowiązki organisty przy katolickim kościele parafialnym. Licznym dziełom Joachima Terletzkiego poświęcone zostanie w przyszłości osobne studium.

Gdy 10 lutego 1868 r. bracia Terletzcy zwrócili się do Kolegium katolickiego kościoła parafialnego (dziś katedra) w Olsztynie, wspomnieli, że przed siedemnastu laty w tym właśnie miejscu zaczynali karierę jako terminatorzy — można dodać — przy boku ojca². Po odbyciu praktyki zagranicznej, a wiemy, że Max był w tym celu we Francji, gdzie kształcił się w firmie Cavaillé-Coll, bracia osiedli w Elblągu i utworzyli zakład budowy organów. Wspólna działalność zakończyła się w 1871 r.: w Elblągu pozostał August, Max zaś wyjechał do Królewca (Königsberg), gdzie przy Alte Reiserbahn 3a utworzył konkurencyjną firmę³. Co zadziwiające, w katalogu redagowanym w 1908 r., niewątpliwie przez Eduarda Witteka, ani jednym słowem nie wspomniano o ojcu i bracie Augusta — Maxie. Widocznie konflikt rodzinny przybrał przed laty tak wielkie rozmiary, że uniemożliwiało to nawet późniejsze powoływanie się na wspólne korzenie. Razem z organologiem Janem Jancą z Tübingen opracowujemy obecnie dzieje zakładu Maxa Terletzkiego. Pełny tekst ukaże się w drugim tomie fundamentalnej pracy: *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreußen von 1333 bis 1944*.

Pierwsza część katalogu — dzieła braci Terletzkich — zawiera szereg błędów. Widocznie Wittek nie był dostatecznie poinformowany o dawniejszych pracach firmy. Za najpoważniejsze niedopatrzenie należy uznać mylną informację o liczbie rejestrów słynnych organów w Głotowie (Glottau) na Warmii. W rzeczywistości liczą one 29 głosów, a nie — jak podano na 19 stronie katalogu — jedynie 14. Także w zestawieniu największych organów wystawionych przez zakład brakuje wzmianki o rzeczonym obiekcie. Podobnie jest z instrumentem katedry pelplińskiej. Bracia Terletzcy mieli zbudować tu w 1858 r. dwoje organów o 20 rejestrach, natomiast, jak wynika z badań księdza Edwarda Hinza, w 1870 r. do obudowy po organach bocznych, wzniesionych w latach 1677—1680 przez Johanna Georga Wolffa z Gdańska, Terletzcy wstawili nowy instrument o 19 głosach. Odbiór pracy odbył się 5 sierpnia tego roku⁴. Udało się także wychwycić inne błędy, które ujawniono w odnośnych miejscach spisu.

Jak podał Eduard Wittek, firmę przejął w 1893 r., w związku ze śmiercią syna Augusta Terletzkiego. Pracował w niej niegdyś przez wiele lat. Mając możliwość uzupełnienia tej relacji, ogłaszamy, że w 1886 r. Wittek działał samodzielnie

² Ibidem, sygn. 1265, strony nie liczbowane.

³ Evangelisches Gemeindeblatt (dalej: EG), 1871, s. 200.

⁴ E. Hinz, *Praktyka muzyczna w katedrze diecezji chełmińskiej w Pelplinie w latach 1824—1918*, Studia Pelplińskie, 1981, ss. 411—412.

w Grudziądzu, a Carl Lessman, organista katedry w Kwidzynie (Marienwerder), podziękował mu na łamach prasy za poprawki, intonację i strojenie miejscowych organów⁵. Następnie proponował Wittek przyjęcie obowiązku dwukrotnego strojenia instrumentów w ciągu roku, za cenę 2 marek od rejestru i 3—4 marek z tytułu kosztów dojazdu w następujących diecezjach ewangelickich na terenie Prus Wschodnich: Labiau (Labiawa), Darkehmen (Darkiejmy) (obie w Rosji, Obwód Kaliningradzki), Sensburg (Mrągowo), Lötzen (Giżycko) i Oletzko (Olecko), pod warunkiem wszakże, że w akcję zaangażują się wszystkie tamtejsze kościoły⁶. Eduard Wittek dał się poznać w tym czasie jako budowniczy organów w Zelkach (Neuhoff), które oddał 3 grudnia 1887 r. Pozytywną opinię na temat tego dzieła wyraził Robert Fehr — nauczyciel muzyki z Królewskiego Seminarium w Węgorzewie⁷. W 1888 r. Wittek ogłaszał się w prasie oferując organy kościelne i salonowe, o trwałej konstrukcji, z silnymi i czystymi głosami, po cenach bardzo niskich⁸.

Po okresie pracy w Grudziądzu znajdujemy Witteka w Gnieźnie, skąd na początku 1890 r. podał do publicznej wiadomości, że w dalszym ciągu podejmuje się budowy nowych, a także reperacji i strojenia starszych organów⁹.

Wreszcie, w 1893 r. August Terletzki, właściciel zakładu organmistrzowskiego istniejącego od trzydziestu sześciu lat, polecając budowę i naprawy wspomniał o powiększeniu firmy, której sukces związany z tym zabiegiem należało zawdzięczać wprawnemu, sumiennemu i znanemu już organmistrzowi z Gniezna — Wittekowi, z którym wszedł w spółkę¹⁰. Po serii ogłoszeń z 1894 r., gdzie w dalszym ciągu wymieniano zakład „A. Terletzki”¹¹, podano do wiadomości, że właścicielem tej największej firmy w Prusach Wschodnich i Zachodnich został Eduard Wittek, organmistrz wyznania ewangelickiego¹². Konfesja nie pozostawała w tamtych czasach sprawą błahą. Chodziło o pokonanie konkurenta w osobie G. Gehlhara, który od 1891 r. ogłaszał się z Olsztyńka (Hohenstein)¹³, a w 1894 r., poniżej anonsu E. Witteka na tej samej stronie wykorzystywanej w niniejszym artykule gazety oznajmił także, że jest ewangelikiem. Historia tej firmy, do przedstawienia której zebrał już autor pokaźny materiał, miała od 1895 r. kontynuację w Królewcu — stosowny anons o przenosinach ukazał się 26 października tego roku¹⁴.

Zatem dopiero od połowy 1894 r. można mówić o faktycznym przejęciu firmy Augusta Terletzkiego przez Eduarda Witteka. Prace tego drugiego datowane na wcześniejsze lata były samodzielnymi realizacjami dopisanymi do katalogu dla potrzeb wydawniczych. Warto o tym pamiętać studiując odnośne zapisy.

5 EG, 1886, s. 112.

6 EG, 1887, s. 91.

7 EG, 1888, s. 100.

8 EG, 1888, nr 12, s. 248, z 22 marca.

9 EG, 1890, s. 64.

10 EG, 1893, s. 264, z 11 listopada.

11 EG, 1894, s. 24, 48, 64, 104.

12 EG, 1894, s. 176.

13 EG, 1891, s. 216.

14 EG, 1895, s. 252.

Na zakończenie wspomnieć trzeba o konkurentach, nie tylko o Maxie Terletzkim z Królewca, ale również o mniej znaczących organmistrzach, którzy także walczyli o wąski rynek zbytu. Słynny później Bruno Goebel miał swą pracownię w Ornece (Wormditt), o czym informował w 1894 r.¹⁵ Oprócz organmistrzów z Gdańska na terenie Prus Wschodnich działał m.in. W. Bienert z Chełmna nad Wisłą (Culm a W.)¹⁶. Wszyscy oni tworzyli obraz budownictwa organowego swoich czasów, a jedynie od badaczy przeszłości tej dyscypliny rzemiosła zależy jak najszybsze odkrycie związanych z tym niewiadomych.

4. Cel publikacji

Każdy badacz zainteresowany historią budownictwa organowego w Prusach Wschodnich i Zachodnich musi napotkać poważne problemy. Bezpośrednio po II wojnie światowej nie zajmowano się tym zagadnieniem, a dopiero czynności ewidencyjne — spis organów w Polsce północnej, postawił przed inwentaryzatorami pytania, na które nie znajdowano początkowo wiarygodnych odpowiedzi. Organy budowane przez firmę Braci Terletzkich i Augusta Terletzkiego nie mają widocznych cech identyfikacyjnych. Brak nawet charakterystycznych plaketek, takich, jakie umieszczano w XIX w. na instrumentach konstruowanych przez inne wytwórnie. Skomplikowane dzieje rodu Terletzkich, rozłam, a następnie przejęcie zakładów przez organmistrzów o innych nazwiskach — Wittek w Elblągu i Goebel w Królewcu, doprowadziły do chaosu w datowaniu i określaniu proveniencji poszczególnych obiektów. Do tego wspomniani kontynuatorzy sygnowali wyroby nazwiskami poprzedników, dodając tylko skromny skrót — „Inh.” przed swoimi personaliami umieszczonymi w dalszej kolejności. Ów skrót należy rozwinąć do pełnego wyrazu — „Inhaber”, co tłumaczy się jako posiadacz, względnie właściciel.

Opublikowanie historii firmy i podanie wykazu zbudowanych instrumentów pozwoli na identyfikację ocalałych organów. Badania terenowe, które na obszarze byłych Prus Wschodnich i Zachodnich przeprowadzili niemal w całości rzeczoznawcy Ministra Kultury i Sztuki: Marian Dorawa i Wiktor Łyjak, zostaną uzupełnione o niezbędne dane źródłowe, to zaś stanie się podstawą do bardziej szczegółowego zajęcia się tak skomplikowanym zjawiskiem, jak historia budowy kilkuset organów w czasach niebywałego rozwoju i udoskonalania konstrukcji „królewskiego instrumentu”.

Stwierdzając w tym miejscu, że o działalności Terletzkich pisano dotąd niewiele i nie zawsze szczęśliwie, zmuszeni jesteśmy zacząć wszystko od nowa. Dzięki odnalezionemu katalogowi wysiłki nasze skierowane zostaną na właściwe tory, z pożytkiem dla młodej w Polsce gałęzi nauki — organologii.

¹⁵ EG, 1894, s. 304; J. Janca, *O działalności organmistrzowskiej rodziny Goebłów w setną rocznicę założenia firmy*, w: *Organy i muzyka organowa*, IX, ss. 247—267, Akademia Muzyczna w Gdańsku, Gdańsk 1994.

¹⁶ EG, 1896, s. 160.

5. Opis źródła

Katalog jest niewielką, 32 stronicową broszurką, wydaną w języku niemieckim przez Ecksteins Biographischer Verlag Berlin, Lützowplatz 6, zapewne w 1908 r.

Na stronie tytułowej znajduje się nazwa i adres zakładu, na s. 2 — adres wydawcy, na s. 3. — widok dokumentu, na mocy którego mianowano Eduarda Witteka najwyższym dostawcą nadwornym Jego Wysokości Fryderyka Leopolda Księcia Prus.

Widok organów wystawowych, będących wówczas w szkole im. cesarzowej Augustyny Wiktorii w Elblągu, zdoła s. 4 (por. poz. 13). Tamże umieszczono dyspozycję obiektu:

1. Manual: 1.Bordun 16' 2.Principal 8' 3.Octave 4' 4.Superoctave 2'

2. Manual: 5.Gambe 8' 6.Äoline 8' 7.Flöte 4'

Pedal: 8.Fagott 16'

Nebenzüge: Manualkoppel, Pedalkoppel.

Na stronach 5—11 znajduje się tekst dotyczący historii i opisu zakładu. Tamże zamieszczono ilustracje: s. 5 — fotografia organów kościoła Mariackiego w Gdańsku, s. 6 — owalne fotografie portretowe A. Terletzkiego i E. Witteka, s. 7 — widok gmachu fabryki przy Wilhelmstraße w Elblągu, s. 8 — wyrób miechów, konstruowanie wiatrownicy, s. 9 — produkcja stołu gry, oprzyrządowanie pneumatyczne, wyrób piszczałek drewnianych, s. 10 — cynownia (odlewanie i struganie blachy na piszczałki), s. 11 — wyrób piszczałek metalowych.

Wykaz zbudowanych bądź przebudowanych organów umieszczono na s. 12—21. W katalogu dokonano podziału na: Prusy Zachodnie, Prusy Wschodnie, prowincję poznańską, prowincję pomorską, zagranicę (Rosja, Finlandia, Szwecja, Filipiny). Biorąc pod uwagę obecny podział administracyjny Polski, w spisie można znaleźć miejscowości z następujących województw: bydgoskiego, ciechanowskiego, elbląskiego, gdańskiego, olsztyńskiego, ostrołęckiego, pilskiego, poznańskiego, śląskiego, suwalskiego, toruńskiego i zielonogórskiego.

Na s. 21 poinformowano o 500 reperacjach i strojeniach organów, odbytych do 1897 r.

Wykaz większych instrumentów — od 59 do 21 rejestrów umieszczono na s. 22 katalogu. Informacja o czasie budowy szafy organowej w kościele Mariackim w Elblągu — 1641 r., a także oryginalny zapis dyspozycji tego instrumentu, znalazły się na s. 23. Na kolejnych stronicach zawarto: dyspozycję i fotografię organów kościoła Mariackiego w Elblągu (s. 24), dyspozycję organów kościoła św. Bartłomieja w Gdańsku i kościoła miejskiego w Tylży (obecnie Sovetsk) (s. 25), dyspozycję organów kościoła św. Mikołaja w Elblągu i widok na prospekt instrumentu w Jezioranach (s. 26), dyspozycję organów kościoła św. Katarzyny w Gdańsku (s. 27), dyspozycje organów synagogałnych w Bydgoszczy i w Gdańsku, widok na prospekt instrumentu z Gdańska (s. 28), dyspozycję i fotografię organów z kościoła św. Anny w Elblągu (s. 29), dyspozycję i fotografię organów ewangelickiego kościoła garnizonowego w Grudziądzu (s. 30), dyspozycje organów w Jabłonowie Pomorskim i w Giżycku, tekst

reklamowy firmy (s. 31), fotografię wolno stojącego stołu gry wraz z opisem (s. 32).

6. Zasady edytorskie

Spis miejscowości, w których znalazły się organy, sporządzony został dla potrzeb katalogu około 1908 r. Nazwy niemieckie uszeregowano w ramach ówczesnego podziału na prowincje: Westpreußen, Ostpreußen, Posen, Pommern; także Ausland. W naszym opracowaniu dla Prus Zachodnich zastosowano skrót — PZ, dla Wschodnich zaś — PW. Dla potrzeb niniejszej publikacji dokonano niezbędnych zabiegów polegających na odszukiwaniu nazw polskich aktualnych po 1945 r. Miejscowości owe przyporządkowano podziałowi administracyjnemu obowiązującemu w latach 1975—1998 r. Dla czynności identyfikacyjnych, nieskomplikowanych na obszarze Prus Wschodnich, trudnych za to w Prusach Zachodnich, których teren wrócił w dużej mierze do Polski już po I wojnie światowej, posłużono się różnorodnymi słownikami geograficznymi, spisami parafii, mapami, a nawet rejestrami pocztowymi. Bezinteresowną pomocą służyli autorowi, biskup diecezji mazurskiej Rudolf Bażanowski i organolog Jan Janca z Tübingen. Dłużny im jestem wdzięczność i mając taką okazję, z całego serca dziękuję za liczne konsultacje.

W jednym wypadku nie podołano zasadom założonej koncepcji. Wieś Luisenthal, wraz z kościołem ewangelickim w Prusach Zachodnich, pozostała nierozszyfrowana.

Przy miejscowościach podano wyznaniową przynależność obiektów. Kościoły katolickie (skrót — k. kat.) i ewangelickie (k. ewan.), zajmują najwięcej miejsca. Oprócz tego, spis zawiera informacje na temat instrumentów w gmachach mennonitów, twierdzy, więzieniach, seminariach, szkołach, a także u prywatnych nabywców.

W naszym wykazie znalazły się również daty budowy organów, a po przecinkach, liczby rejestrów. Zaznaczono fakty związane z przebudowami, rozbudową, nowszymi rozwiązaniami konstrukcyjnymi lub przyjętymi do realizacji zleceniami. Jeżeli w źródle znalazły się dyspozycje — wybory głosów, umieszczono je w obrębie odnośnych haseł.

Całość podzielono na trzy zasadnicze grupy:

1. Zakład „Bracia Terletzcy” 1857—1871,
2. Zakład „August Terletzki” 1871—1893,
3. Zakład „Eduard Wittek” 1893—1908,

stosując wewnętrzny podział:

1. Instrumenty na terenie Polski,
2. Instrumenty na terenie Litwy, Niemiec, Rosji (Obwód Kaliningradzki), Rosji, Finlandii, Szwecji.

Obok kolejnej numeracji, zastosowano drugą, dającą rzeczywisty wizerunek efektów działalności firmy w trzech okresach jej istnienia, do 1908 r.

W znanych autorowi wypadkach dane z katalogu opatrzone krytycznym komentarzem lub wskazano na drukowane teksty źródłowe poszerzające zagadnienie. Starano się zidentyfikować i przedstawić aktualne nazwy miej-

scowości z terenów Litwy i Rosji (Obwód Kaliningradzki), zdając sobie wszakże sprawę, że w rejonie Kaliningradu nie ostał się żaden instrument zbudowany przed zakończeniem II wojny światowej, a w związku z tym wiadomości o dziełach zakładu z Elbląga mają tam jedynie znaczenie historyczne.

Przedkładając opracowanie, żywię nadzieję, że posłuży ono nie tylko badaczom przedmiotu — specjalistom organologom. Fenomen działalności tej prężnej firmy wart jest dalszych badań, wykraczających poza wąski krąg zainteresowań instrumentologicznych.

Katalog firmy organmistrzowskiej „A. TERLETZKI”

I Zakład „Bracia Terletzcy” 1857—1871

1. Instrumenty na terenie Polski

1. Biskupiec [Bischofswerder, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1857, 14.
2. Braniewo [Braunsberg, PW], elbląskie, k. kat. klasztorny — 1860, 11.
3. Braniewo, Katolickie Gimnazjum — 1863, 8.
4. Braniewo, k. kat. św. Krzyża — 1865, 10.
5. Braniewo, Katolickie Seminarium Nauczycielskie — 1866, 6.
6. Chełmno [Culm, PZ], toruńskie, k. klasztorny — 1859, 15.
7. Czarnylas [Schwarzwald, PZ], gdańskie, k. kat. — 1859, 14.
8. Elbląg [Elbing, PZ], elbląskie, k. św. Anny — 1860 (przebudowa), 18 [o instrumencie: *Zwei Orgelweihen in Elbing*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1866, s. 107, 108].
9. Elbląg, główny k. ewan. Mariacki — 1865, 41, napęd elektryczny [o instrumencie: *Zwei Orgelweihen in Elbing*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1866, s. 107].

W katalogu, s. 24, widok na szafę organową i dyspozycja instrumentu: „Orgel in der St. Marienkirche zu Elbing. Bei dem Um- und Erweiterungsbau im Jahre 1865 mußte das Werk nach hinten durch die Mauer hindurch ausgebaut werden und erhielt nun auf 3 Manualen und Pedal folgende 41 klingende Register:

- I. Hauptmanual: a) Brustwerk: 1. Bordun 16' 2. Fagott 16' 3. Principal 8' 4. Gemshorn 8' 5. Trompete 8' 6. Octave 4' 7. Gemshorn 4' 8. Quinte 2 2/3' 9. Superoctave 2' 10. Mixtur 4 fach 2'
- b) Rückpositiv: 11. Flöte 8' 12. Principal 4' 13. Spitzflöte 4' 14. Nasard 2 2/3' 15. Waldflöte 2' 16. Mixtur 3 fach 1 1/3'
- II. Obermanual: 17. Flötenbaß 16' 18. Geigenprincipal 8' 19. Viola di Gamba 8' 20. Portunalflöte 8' 21. Clarinette 8' 22. Flaut travers 4' 23. Octave 4' 24. Quinte 2 2/3' 25. Violine 2' 26. Mixtur 3 fach 1 1/3'
- III. Echowerk: 27. Salicional 8' 28. Vox coelestis 8' 29. Flaut amabile 8' 30. Vox angelica 8' 31. Vox humana Czerlinskiana [8'] [Nach Czerlinski, dem Stifter dieses Registers, benannt.] 32. Flöte 4'
- IV. Pedal a) Starkes Pedal: 33. Principalbaß 16' 34. Violon 16' 35. Posaune 16' 36. Nasard 10 2/3' 37. Tuba 8' 38. Octave 4'
- b) Schwaches Pedal: 39. Subbaß 16' 40. Octavbaß 8' 41. Violoncello 8'
- Elektrischer Gebläseantrieb 1904 eingerichtet”.

10. Elbląg, k. ewan. św. Ducha — 1866, 20.
11. Elbląg, k. Mennonitów (I) — 1868, 4.

12. Elbląg, k. Mennonitów (II) — 1870, 7.
13. Elbląg, Szkoła Żeńska (Töchterschule) — 1870, 8. Organy wstawiono jako eksponat, w depozyt (Ausstellungsortgel), dyspozycja w katalogu, s. 4; por. wyżej s. 49.
14. Frombork [Frauenburg, PW], elbląskie, k. kat. św. Mikołaja — 1861, 20.
15. Gdańsk—Stare Szkoty [Alt--Schottland, także Schottland, Alt, PZ], gdańskie, k. kat. — 1870, 24.
16. Głotowo [Glottau, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1869, 14. W rzeczywistości organy liczą 29 głosów.
17. Gorzędziej [Gerdin, PZ], gdańskie, k. kat. — 1864, 12.
18. Gowidlino [Gowidlino, PZ], gdańskie, k. kat. — 1859, 11.
19. Janowo Gniewskie [Johannisdorf, PZ], elbląskie, k. kat. — 1864, 10.
20. Jaśkowo [Jäskendorf, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1871, 14. Uwaga: zapewne w 1881 r. A. Terletzki przebudował instrument stosując wiatrownice klapkowe z bocznymi popychaczami. Nie można wykluczyć błędu w dacie na kartach katalogu.
21. Kleszczyna [Kleszczyn, PZ], pilskie, k. ewan. — 1863, 9.
22. Królów Las [Krolowlas, PZ], gdańskie, k. kat. — 1866, 8.
23. Księży Lasek [Fürstenwalde, PW], ostrołęckie, k. ewan. — 1869, 13.
24. Kwitajny [Quittainen, PW], elbląskie, k. ewan. — 1871, 10. Datę podano z błędem. Porównaj: *Eine neue Orgel*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1870, s. 204, podano dyspozycję: Hauptmanual: Bordun 16', Principal 8', Flöte 8', Oktave 4', Superoktave 2', Mixtur dreifach; Obermanual: Flauto amabile 8', Viola di Gamba 8', Vox cölestis 8', Flauto dolce 4'; Pedal: Subbaß 16', Oktave 8', Oktave 4'.
25. Lipowo [Leip, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1863, 11.
26. Lubiszewo Tczewskie [Liebschau, PZ], gdańskie, k. kat. — 1862, 12.
27. Łęcze [Lenzen, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1863, 14.
28. Łyna [Lahna, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1858, 12.
29. Milejewo [Trunz, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1866, 12.
30. Nowa Dąbrówka [Dombrowka, także Neuheim, Provinz Posen], bydgoskie, k. kat. — 1864, 11.
31. Obkas [Obkaß, PZ], bydgoskie, k. kat. — 1863, 8.
32. Ornowo [Arnau (Osterode), PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1862, 11.
33. Orzechowo [Nosberg, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1869, 14.
34. Osiek [Ossiek, PZ], gdańskie, k. kat. — 1864, 11.
35. Ostrowite [Ostrowitt, PZ], bydgoskie, k. kat. — 1870, 8.
36. Ostrza [Wusters, PZ], słupeńskie, k. ewan. — 1869, 8.
37. 38. Pelplin [Pelplin, PZ], gdańskie, katedra — 1858, 20 (dwoje organów).
39. Pelplin, k. kat. parafialny — 1866, 11.
40. Pelplin, k. klasztorny — 1867, 6.
41. Pelplin, Seminarium Duchowne [Priesterseminar] — 1867, 12.
42. Pietrzwałd [Peterswalde, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1858, 9.
43. Piotrowiec [Gr. Peterwitz, także Peterwitz Gr., PZ], toruńskie, k. ewan. — 1866, 12.
44. Przebrno [Pröbbernu (Fr. Nehrg.), PZ], elbląskie, k. ewan. — 1857, 6.
- ** Rozogi [Friedrichshof, PW], ostrołęckie, seminarium — 1859, 5. Adnotacja: obecnie w Szczytnie (jetzt in Ortelsburg), patrz, poz. 49.
45. Sambród [Gr. Samrodt, także Samrodt, Gr., PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1865, 12.
46. Starogard Gdański [Pr. Stargard, także Stargard, Pr., PZ], gdańskie, k. kat. — 1861, 25.
47. Strzelno [Strzellan, PZ], gdańskie, k. kat. — 1868, 11.
48. Sulęczyno [Sullenschin, PZ], gdańskie, k. kat. — 1868, 12.
49. Szczytno [Ortelsburg, PW], olsztyńskie, seminarium — 1859, 5. Adnotacja: dawniej w Rozogach (früh. Friedrichshof).

- ** Smykowo [Gr. Schmückwalde, także Schmückwalde, Gr., PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1867, 10. Data budowy podana jest z błędem, patrz. poz. 130/68.
50. Szwarczenowo [Schwarzenau, PZ], toruńskie, k. kat. — 1858 (przebudowa), 11.
51. Toczewo [Dirschau, PZ], gdańskie, k. kat. — 1870, 19.
52. Tłokowo [Lokau, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1871, 16.
53. Uzdowo [Uzdau, PW], ciechanowskie, k. ewan. — 1871, 11.
54. Wilamowo [Gr. Wilmsdorf, także Wilmsdorf, Gr., PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1857, 10.
55. Wrzesina [Alt Schöneberg, także Schöneberg, Alt, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1860, 15.
56. Luisenthal [miejsowość nie zidentyfikowana, PZ], k. ewan. — 1862, 9. Przed II wojną światową, wieś Szklana Huta koło Świecia nosiła nazwę Louisenthal, sam zaś Louisenthal był częścią wsi Junkerhof (przed wojną — Trzeczyny, w parafii Śliwice); po wojnie miejscowości przestały istnieć. Nie można wykluczyć możliwości pomylenia wsi Louisenwalde (obecnie Klecewo koło Ryjewa, nieopodal Sztumu), z kościołem ewangelickim wystawionym w 1796 r., z nazwą wsi — Luisenthal.

2. Instrumenty na terenie Litwy i Rosji (Obwód Kaliningradzki)

57. Bol'sije Bereżki [Lappienen, także Alt Lappienen lub Rauterskirch, PW], Rosja, k. ewan. — 1867, 14.
58. Dovilai [Dawillen, PW], Litwa, k. ewan. — 1862, 12.
59. Kaliningrad [Königsberg, PW], Rosja, niemiecki kościół reformowany — 1865, nie podano liczby rejestrów.
60. Saugos [Saugen, PW], Litwa, k. ewan. — 1858, 14.
61. Vžžiai [Wieszen, także Wiesenheide, PW], Litwa, k. ewan. — 1862, 14.
62. Zelenyj Bor [Karalene, PW], Rosja, Seminarium — 1861, 5.

II Zakład „August Terletzki” 1871—1893

1. Instrumenty na terenie Polski

- 63/1. Barczewo [Wartenburg, PW], olsztyńskie, Zakład Karny [Strafanstalt] — 1872, 12.
- 64/2. Barczewo, Zakład Karny, organy ustawione po odbudowaniu więzienia [nach dem Brande] — 1879, 12.
- 65/3. Braniewo [Braunsberg, PW], elbląskie, k. kat., par. św. Katarzyny — 1872, 32.
- 66/4. Brodnica [Strasburg, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1890, 20.
- 67/5. Byszwałd [Bischwalde, PZ], olsztyńskie, k. kat. — 1893, 8.
- 68/6. Chojnik [Hagenau, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1891, 10.
- 69/7. Czarne Dołne [Niederzehren, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1884, 11.
- 70/8. Elbląg [Elbing, PZ], elbląskie, k. ewan. Bożego Ciała [Leichnamkirche] — 1882, 13.
- 71/9. Elbląg, k. reformowany [reform. Kirche] — 1884, 9.
- 72/10. Elbląg, k. ewan. Trzech Króli [Heil. Drei Könige] — 1884, 31.
- 73/11. Fiszewo [Fischau, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1886, 13.
- 74/12. Gdańsk [Danzig, PZ], gdańskie, Królewskie Gimnazjum [Kgl. Gymnasium] — 1884, 6.
- 75/13. Gdańsk, synagoga — 1887, 40, napęd elektryczny. Katalog, s. 28: widok na prospekt [Gehäuse 10 m hoch, 6 m breit], także, „Disposition der Orgel in der Synagoge zu Danzig (erbaut 1887).
1. Manual: 1.Principal 16' 2.Fagott 16' 3.Principal 8' 4.Fugara 8' 5.Gedackt 8' 6.Gemshorn 8'

7. Trompeta 8' 8. Oktawe 4' 9. Flöte 4' 10. Quinte 2 2/3' 11. Superoktave 2' 12. Mixtur 4 fach 13. Kornett 4 fach
2. Manual: 14. Bordun 16' 15. Geigenprincipal 8' 16. Gamba 8' 17. Portunalflöte 8' 18. Clarinette 8' 19. Oktave 4' 20. Flauto traverso 4' 21. Nasard 2 2/3' 22. Violine 2' 23. Mixtur 3 fach
3. Manual: (Schwellwerk) 24. Gambe 16' 25. Salicional 8' 26. Aoline 8' 27. Vox coelestis 8' 28. Lieblich Gedackt 8' 29. Flauto amabile 8' 30. Flöte 4'
- Pedal: 31. Principalbaß 16' 32. Subbaß 16' 33. Violon 16' 34. Posaune 16' 35. Quinte 10 2/3' 36. Oktavbaß 8' 37. Violoncello 8' 38. Flötenbaß 8' 39. Oboe 8' 40. Oktave 4'
- Nebenzüge: 7 Gruppenzüge, 1 Kollektivzug für das ganze Werk, 3 Koppeln, Crescendo und Decrescendo, Jalousieschweller für Manual III, Elektromotor".
- 76/14. Gdańsk, k. garnizonowy św. Elżbiety — 1888 (rozbudowa), 30.
- 77/15. Gdańsk, k. św. Piotra i Pawła — 1890, 40, napęd elektryczny.
- 78/16. Gdańsk, k. Mariacki — 1890, 59, napęd elektryczny.
- 79/17. Gdańsk—Nowy Port [Danzig—Neufahrwasser, także Neufahrwasser], k. Wniebowstąpienia Pańskiego [Himmelfahrtskirche] — 1876 (przebudowa i rozbudowa), 18.
- 80/18. Gdańsk—Nowy Port, k. św. Jadwigi — 1880, 17.
- 81/19. Gdańsk—Oliwa [Oliva, PZ], k. ewan. — 1883, 9.
- 82/20. Gdańsk—Oliwa, organy pokojowe [Salonorgel] — 1884, 7.
- 83/21. Gdańsk—Wrzeszcz [Danzig-Königsthal], Zakład Ociemniałych [Blindenanstalt] — 1891, 7.
- 84/22. Gierzwałd [Geierswalde, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1882, 8.
- 85/23. Głaznoty [Marienfelde, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1888, 5.
- 86/24. Gniewino [Gnewin, Provinz Pommern], gdańskie, k. ewan. — 1890, 11.
- 87/25. Grębocin [Gramtschen, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1889, 11.
- 88/26. Grudziądz [Graudenz, PZ], toruńskie, seminarium — 1882, 7.
- 89/27. Gruta [Grutta, PZ], toruńskie, k. kat. — 1886, 11.
- 90/28. Gwieździn [Foerstenau, PZ], słupskie, k. kat. — 1887, 9.
- 91/29. Jeziorany [Seeburg, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1874, 30.
- 92/30. Jezioro [Thiensdorf, PZ], elbląskie, k. Mennonitów — 1883, 15.
- 93/31. Jezioro, k. ewan. — 1889, 15.
- 94/32. Jurandowo [Rosenort, PZ], elbląskie, k. Mennonitów — 1883, 15.
- 95/33. Kalwa [Kalwe, PZ], elbląskie, k. kat. — 1885, 11.
- 96/34. Kanigowo [Candien, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1886, 5.
- 97/35. KłECKO [Kletzko, Provinz Posen], poznańskie, k. kat. — 1890, 8.
- 98/36. Koronowo [Crone a. d. Brahe, Provinz Posen], bydgoskie, k. kat. — 1886, 10.
- 99/37. Kościerzyna [Berent, PZ], gdańskie, kaplica pogrzebowa [Begräbniskapelle] — 1883, 5.
- 100/38. Kościerzyna, seminarium — 1877, 12.
- 101/39. Kościerzyna, seminarium — 1892, 7.
- 102/40. Krzemieniewo [Crummensee, PZ], słupskie, k. ewan. — 1875, 8.
- 103/41. Krzyżanów [Notzendorf, PZ], elbląskie, k. kat. — 1881, 9.
- 104/42. Lesńiewo [Lesznau, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1893, 7.
- 105/43. Łąg [Long, PZ], bydgoskie, k. kat. — 1887, 18.
- 106/44. Malbork [Marienburg, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1879, 31.
- 107/45. Mańki [Manchenguth, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1879, 8.
- 108/46. MąTowy Wielkie [Gr. Montau, także Montau, Gr., PZ], elbląskie, k. kat. — 1892, 10.
- 109/47. Mielno [Mühlen, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1873, 14.
- 110/48. Nowa Karczma [Neukrug (Fr. Nehrung), PZ], elbląskie, k. ewan. — 1888 (rozbudowa), 10.
- 111/49. Nowe Miasto Lubawskie [Neumark, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1877, 12.

- 112/50. Nowy Staw [Neuteich, PZ], elbląskie, k. kat. — 1872 (przebudowa), 25.
 113/51. Nowy Staw, k. ewan. — 1888, 19.
 *** Oliwa — patrz, Gdańsk-Oliwa, poz. 81/19.
 114/52. Ostaszewo [Schöneberg (Weichsel), PZ], elbląskie, k. ewan. — 1883, 13.
 115/53. Ostróda [Osterode, PW], olsztyńskie, seminarium — 1876, 12.
 116/54. Ostróda, seminarium — 1876, 5.
 117/55. Pasłek [Holland, Pr., także Pr. Holland, PW], elbląskie, k. reformowany — 1887, 7.
 118/56. Pietrzwałd [Peterswalde (Stuhm), PZ], elbląskie, k. kat. — 1885, 7.
 119/57. Pogrodzie [Neukirch-Höhe, PZ], elbląskie, k. kat. — 1886, 15.
 120/58. Prabuty [Riesenburg, PZ], elbląskie, k. kat. — 1878, 12.
 121/59. Próchnik [Dörbeck, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1874, 10.
 122/60. Przodkowo [Seefeld, PZ], gdańskie, k. kat. — 1875, 19.
 123/61. Rajkowy [Raikau, PZ], gdańskie, k. kat. — 1872, 14.
 124/62. Rodowo [Gr. Rogau, także Rogau, Gr., PZ], elbląskie, k. ewan. — 1887, 6.
 125/63. Rożany [Pr. Rosengarth, także Rosengarth, Pr., PZ], elbląskie, k. Mennonitów — 1890, 11.
 126/64. Rybno [Ribben, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1876, 10.
 127/65. Rychliki [Reichenbach, PW], elbląskie, k. ewan. — 1876, 12.
 128/66. Sitno [Sittnow, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1892, 8.
 129/67. Skolity [Schlitt (Schöllitt), PW], olsztyńskie, k. kat. — 1892, 8.
 130/68. Smykowo [Gr. Schmückwalde, także Schmückwalde, Gr., PW], olsztyńskie, k. ewan., 1876 (w katalogu z błędem — 1867), 10. Porównaj: *Kirchweihfest der Gemeinde Schmückwalde, Kreises Osterode*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1876, s. 311.
 131/69. Stare Pole [Altfelde, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1882, 9. Uwaga: Agathon Harnoch, *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in den Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg 1890, s. 426 — wspomniano liczbę 20 głosów.
 132/70. Stębark [Tannenbergr, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1873, 10.
 133/71. Stogi [Heubuden, PZ], elbląskie, k. Mennonitów — 1890, 14.
 134/72. Swarzewo [Schwarzau, PZ], gdańskie, k. kat. — 1879, 9.
 135/73. Szczupliny [Szuplienen, PW], ciechanowskie, k. ewan. — 1890, 6.
 136/74. Szkotowo [Skottau, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1879, 11.
 137/75. Sztum [Stuhm, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1874, 14.
 138/76. Świerki [Tannsee, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1885, 11.
 139/77. Święte [Schwenten, PZ], toruńskie, k. kat. — 1888, 6.
 140/78. Targowo [Theerwisch, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1883, 9.
 141/79. Tolkmicko [Tolkemit, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1889, 4.
 142/80. Toruń [Thorn, PZ], toruńskie, k. Staroluterański przy ul. Strumykowej [evangl.-luth. Kirche] — 1887, 6.
 143/81. Tuchola [Tuchel, PZ], bydgoskie, seminarium — 1881, 5.
 144/82. Tuchola, k. ewan. — 1892, 16.
 145/83. Turowo [Thurau, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1879, 11.
 146/84. Warpuny [Warpunnen, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1882, 16. Szerzej o instrumentcie: *Kirchliches aus der Provinz (Kirchweih in Warpunnen, Kreis Sensburg)*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1882, s. 196, 197.
 147/85. Wigwałd [Wittigwalde, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1872, 11.
 148/86. Wojciechy [Albrechtsdorf, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1878, 12.
 149/87. Wudzyn [Wudzyn, Provinz Posen], bydgoskie, k. kat. — 1883, 10.
 150/88. Zastawno [Schönberg, PW], elbląskie, k. ewan. — 1883, 11.
 151/89. Zblewo [Hochstüblau, PZ], gdańskie, k. kat. — 1880, 20.
 152/90. Żarnowiec [Zarnowitz, PZ], gdańskie, k. kat. — 1889, 14.

153/91. Żuławka Sztumska [Posilge, PZ], elbląskie, k. kat. — 1887, 9.

154/92. Tragheimerwerder lub Zwanzigerweide [miejsowość nie zidentyfikowana, PZ], k. Menonitów — 1892, 13. Uwaga: przed II wojną światową istniała wieś o nazwie Tragenheimskie Pastwiska (Tragheimerwalde) w powiecie Sztum, poczta Ryjewo, parafia katolicka Postolin, Zwanzigerweide zaś (wówczas Przydatki lub Cwancychowo) połączone zostały następnie w jedną gminę z Tragheimerwalde; po wojnie miejscowości przestały istnieć.

2. Instrumenty na terenie Filipin, Finlandii Litwy, Niemiec, Rosji, Rosji (Obwód Kaliningradzki) i Szwecji

155/93. Berlin, Niemcy, organy pokojowe [Salonorgel] — 1887, 7.

156/94. Darkehmen [PW], Rosja, k. ewan. — 1881, 20.

157/95. Haffstrom [PW], Rosja, k. ewan. — 1872, 12.

158/96. Hamburg, Niemcy, gimnazjum realne [Realgymnasium] — 1888, 8.

159/97. Hamburg, gimnazjum im. Wilhelma [Wilhelm-Gymnasium] — 1888, 8.

160/98. Heiligen Aa [Rußland], Rosja, k. ewan. — 1881, 7.

161/99. Helsinki [Helsingfors, Finland], Finlandia, organy pokojowe [Salonorgel] — 1891, 7.

162/100. Juodkrantė [Schwarzort (Kuhr. Nhrg.), PW], Litwa, k. ewan. — 1885, 8. O instrumencie: *Einweihung der Kirche Schwarzort auf der kurischen Nehrung am 2. Auguste*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1885, s. 197, 198.

163/101. Lauksargiai [Laukszargen, PW], Litwa, k. ewan. — 1888, 10.

164/102. Löwenhagen [PW], Rosja, k. ewan. — 1885, 14. O instrumencie: *Orgelweihe in Löwenhagen*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1881, s. 235.

165—166/103—104. Manila [Philippinen-Inseln], Filipiny, organy pokojowe [Salonorgel] — 1875, 6 i 8.

167/105. Reczin [Rußland], Rosja, k. kat. — 1875, 10.

168/106. Rukai [Rucken, PW], Litwa, k. ewan. — 1886, 11. O instrumencie: *Orgelweihe in Rucken, Kreis Tilsit*, Evangelisches Gemeindeblatt, 1886, s. 287.

169/107. Rautenberg [PW], Rosja, k. ewan. — 1878, 14.

170/108. Rutzau [Rußland], Rosja, k. ewan. — 1881, 11.

171/109. Sovetsk [Tilsit (Tylża), PW], Rosja, k. ewan.-luterński [evan.-luth. Kirche] — 1880, 31.

172/110. Sztokholm, Szwecja, organy pokojowe [Salonorgel] — 1877, 6.

173/111. Uleaborg, Szwecja, organy pokojowe [Salonorgel] — 1878, 7.

III Zakład „Eduard Wittek” 1893—1908

1. Instrumenty na terenie Polski

174/1. Barkowo [Barkenfelde, PZ], słupskie, k. ewan. — 1906, 9, jedno połączenie oktavowe.

175/2. Brzeźno (koło Chojnic) [Adl. Briesen, także Briesen, Adl., PZ], bydgoskie, k. kat. — 1904, 8. Inna nazwa — Polnisch Briesen.

176/3. Bukowiec [Bukowitz, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1897, 12.

177/4. Bydgoszcz [Bromberg, Provinz Posen], bydgoskie, synagoga — 1904, 26, napęd elektryczny. W katalogu (s. 28): „Disposition der Orgel in der Synagoge zu Bromberg (erbaut 1904).

1. Manual: 1. Bordun 16' 2. Principal 8' 3. Gedackt 8' 4. Konzertflöte 8' 5. Gamba 8' 6. Dolce 8' 7. Trompete 8' 8. Oktave 4' 9. Rohrflöte 4' 10. Kornett 2—3 fach 2' 11. Mixtur 3—4 fach 2'
2. Manual (Fernwerk): 12. Lieblich Gedackt 16' 13. Geigenprincipal 8' 14. Hohlflöte 8' 15. Lieblich Gedackt 8' 16. Salicional 8' 17. Vox coelestis 8' 18. Flaut travers 4' 19. Fugara 4'
Pedal: 20. Principalbaß 16' 21. Subbaß 16' 22. Lieblich Gedackt 16' 23. Posaune 16' 24. Quintbaß 10 2/3' 25. Oktavbaß 8' 26. Violoncello 8'

Nebenzüge: 27.Manualkoppel 28.Pedalkoppel I 29.Pedalkoppel II 30.Piano 31.Mezzoforte 32.Forte 33.Tutti 34.Freie Kombination 35.Auslöser 36.Jalousieschweller für das 2. Manual 37.Registerschweller für das ganze Werk
Elektromotor”.

178/5. Bysławek [Bislaw, Kloster, także Kl. Bislaw-Klosterkirche, PZ], bydgoskie, k. kat. — 1908, 4, jedno połączenie oktavowe.

179/6. Chełmonie [Colmansfeld, PZ], toruńskie, k. kat. — 1898, 10.

180/7. Chełmża [Culmsee, PZ], toruńskie, k. ewan. św. Michała -- 1905 (przebudowa), 20.

181/8. Chojnice [Konitz, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1905, 25, trzy połączenia oktavowe.

182/9. Cierznie [Peterswalde (Schlochau), PZ], słupskie, k. kat. — 1908, 2, jedno połączenie oktavowe.

183/10. Czapelsko [Czapielken, PZ], gdańskie, k. kat. — 1899, 6.

184/11. Czerniejewo [Schwarzenau, Provinz Posen], poznańskie, k. ewan. — 1893, 10.

185/12. Czerwińsk [Czerwinsk, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1902, 10.

186/13. Człuchów [Schlochau, PZ], słupskie, k. kat. — 1896, 11.

187/14. Człuchów, k. ewan. -- 1902, 22.

188/15. Dąbrówka [Damerau, PZ], bydgoskie, k. kat. -- 1899, 10.

189/16. Debrzno [Friedland, Pr., także Pr. Friedland, PZ], słupskie, k. kat. — 1895, 18.

190/17. Dębowa Łąka [Wittenburg, PZ], toruńskie, k. kat. -- 1900, 5.

191/18. Dragacz [Dragasz, PZ], bydgoskie, ewan. dom modlitwy — 1905, 8.

192/19. Drewnica [Schönbaum, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1902, 23.

193/20. Drożyska Wielkie [Friedrichsberg, Gr., także Gr. Friedrichsberg, PZ], piłskie, ewan. dom modlitwy -- 1908 (organy w budowie), 5, jedno połączenie oktavowe.

194/21. Działdowo [Soldau, PW], ciechanowskie, k. kat. — 1896 (rozbudowa), 13.

195/22. Działdowo, k. ewan. — 1900, 24.

196/23. Dźwierzuty [Mensguth, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1901, 12.

197/24. Elbląg [Elbing, PZ], elbląskie, kaplica cmentarna [Friedhofskapelle] -- 1894, 4.

198/25. Elbląg, Królewskie Gimnazjum [Kgl. Gymnasium] -- 1899, 4.

199/26. Elbląg, k. Baptystów -- 1899, 10.

200/27. Elbląg, k. Pokoju [Salem-Kirche] -- 1901, 12.

201/28. Elbląg, k. św. Anny — 1901, 31, napęd elektryczny.

202/29. Elbląg, ewan. Seminarium Nauczycielskie [evangl. Präpar.-Anstalt] -- 1906, 3, jedno połączenie oktavowe.

203/30. Elbląg, k. kat. św. Mikołaja -- 1908 (przyjęto zlecenie na budowę), 45. W katalogu (s. 26): „Disposition der im Bau begriffenen neuen Orgel zu St. Nikolai in Elbing.

1. Manual: 1.Principal 16’ 2.Bordun 16’ 3.Principal 8’ 4.Gedackt 8’ 5.Hohflöte 8’ 6.Fugara 8’ 7.Gemshorn 8’ 8.Trompete 8’ 9.Oktave 4’ 10.Rohrflöte 4’ 11.Rauschquinte 2 2/3’ u. 2’ 12.Mixtur 4 fach 2’ 13.Kornett 3 --5 fach

2. Manual: 14.Gedackt 16’ 15.Principal 8’ 16.Schalmei 8’ Konzertflöte 8’ 18.Rohrflöte 8’ 19.Quintatön 8’ 20.Viola di Gamba 8’ 21.Dolce 8’ 22.Klarinette 8’ 23.Oktave 4’ 24.Traversflöte 4’ 25.Waldflöte 2’ 26.Mixtur 3 fach 1 1/3’

3. Manual: (Echwerk) 27.Lieblich Gedackt 16’ 28.Geigenprincipal 8’ 29.Salicional 8’ 30.Äoline 8’ 31.Vox coelestis 8’ 32.Spitzflöte 8’ 33.Gedackt 8’ 34.Flauto dolce 8’ 35.Flöte 4’ 36.Fugara 4’ Pedal: 37.Kontrabaß 32’ 38.Principalnaß 16’ 39.Subbaß 16’ 40.Violon 16’ 41.Lieblich Gedackt 16’ 42.Posaune 16’ 43.Oktavbaß 8’ 44.Violoncello 8’ 45.Oktave 4’

Nebenzüge: 46.Manualkoppel II zu I 47.Manualkoppel III zu II 48.Pedalkoppel I 49.Pedalkoppel II 50.Pedalkoppel III 51.Piano 52.Mezzoforte 53.Forte 54.Tutti 55.Freie Kombination 56.Auslöser 57.Registerschweller 58.Jalousieschweller 59.Automatische Pedalumschaltung 60.Auslöser zu 59 61.Automatische Registerumschaltung 62.Auslöser zu 61 63.Zifferblatt nebst Zeiger am Spieltisch (Registerschweller) 64.Windanzeiger am Spieltisch 65.Kalkantenglocke

Elektromotor”.

204/31. Elbląg (po 1945 r. północny rejon miasta) [Pangritz—Kolonie, PZ], k. ewan. — 1893, 14.

205/32. Elbląg, ul. Wiejska [Pangritz—Kolonie], k. kat. — 1903, 16.

206/33. Gąsawa [Gonsawa, Provinz Posen], bydgoskie, k. kat. — 1894 (przebudowa), 8.

207/34. Gdańsk [Danzig, PZ], gdańskie, szkoła żeńska [Töchterschule] — 1896, 2.

208/35. Gdańsk, szkoła średnia św. Piotra [St. Petri-Realschule] — 1896, 4.

209/36. Gdańsk, k. św. Bartłomieja — 1900, 40, napęd elektryczny. W katalogu (s. 25): „Disposition der Orgel in der Bartholomäi-Kirche in Danzig.

1. Manual: 1. Bordun 16' 2. Geigenprincipal 16' 3. Fagott 16' 4. Principal 8' 5. Gedackt 8' 6. Hohlflöte 8' 7. Fugara 8' 8. Trompete 8' 9. Oktave 4' 10. Rohrflöte 4' 11. Piccolo 2' 12. Rauschquinte 2 2/3' 13. Mixtur 4 fach 2' 14. Kornett 5 fach 8'

2. Manual: 15. Gedackt 16' 16. Geigenprincipal 8' 17. Gamba 8' 18. Gedackt 8' 19. Konzertflöte 8' 20. Klarinette 8' 21. Flaut travers 4' 22. Fugara 4' 23. Progressio 2—3 fach 2 2/3'

3. Manual (Fernwerk): 24. Gamba 16' 25. Gemshorn 8' 26. Portunalflöte 8' 27. Salicional 8' 28. Äoline 8' 29. Vox coelestis 8' 30. Lieblich Gedackt 8'

Pedal: 31. Kontrabaß 32' 32. Principalbaß 16' 33. Subbaß 16' 34. Violon 16' 35. Posaune 16' 36. Oktavbaß 8' 37. Violoncello 8' 38. Gedacktbaß 8' 39. Trompete 8' 40. Oktave 4'

Nebenzüge: 41. Manualkoppel II zu I 42. Manualkoppel III zu II 43. Pedalkoppel I 44. Pedalkoppel II 45. Pedalkoppel III 46. Piano 47. Mezzoforte 48. Forte 49. Tutti 50. Freie Kombination I 51. Freie Kombination II 52. Auslöser 53. Jalousieschweller

Elektromotor”.

210/37. Gdańsk, k. św. Katarzyny — 1908 (przyjęto zlecenie na budowę), 50, cztery połączenia oktauwowe, napęd elektryczny. W katalogu (s. 27): „Disposition der neuen Orgel für St. Katharinen in Danzig.

1. Manual: 1. Principal 16' 2. Bordun 16' 3. Principal 8' 4. Hohlflöte 8' 5. Gedackt 8' 6. Fugara 8' 7. Gemshorn 8' 8. Doppelflöte 8' 9. Trompete 8' 10. Oktave 4' 11. Rohrflöte 4' 12. Violine 4' 13. Rauschquinte 2 2/3' 14. Mixtur 3—4 fach 2' 15. Kornett 3—5 fach 8'

2. Manual: 16. Gedackt 16' 17. Principal 8' 18. Schalmei 8' 19. Konzertflöte 8' 20. Rohrflöte 8' 21. Quintatön 8' 22. Gamba 8' 23. Dolce 8' 24. Klarinette 8' 25. Oktave 4' 26. Flaut travers 4' 27. Waldflöte 2' 28. Mixtur 3 fach 2'

3. Manual (Echowerk): 29. Lieblich Gedackt 16' 30. Geigenprincipal 8' 31. Spitzflöte 8' 32. Salicional 8' 33. Äoline 8' 34. Vox coelestis 8' 35. Gedackt 8' 36. Flauto dolce 8' 37. Oboe 8' 38. Flöte 4' 39. Fugara 4' 40. Piccolo 2'

Pedal: 41. Kontrabaß 32' 42. Principalbaß 16' 43. Subbaß 16' 44. Violon 16' 45. Gedacktbaß 16' 46. Posaune 16' 47. Oktavbaß 8' 48. Flötenbaß 8' 49. Violoncello 8' 50. Oktave 4'

Nebenzüge: 51. Manualkoppel II zu I 52. Manualkoppel III zu II 53. Pedalkoppel I 54. Pedalkoppel II 55. Pedalkoppel III 56. Baßkoppel II zu I 57. Diskantkoppel I 58. Diskantkoppel II 59. Diskantkoppel III 60. Piano 61. Mezzoforte 62. Forte 63. Tutti 64. Freie Kombination 65. Auslöser 66. Registerschweller 67. Jalousieschweller 68. Autom. Pedalumschaltung 69. Auslöser zu 68 70. Autom. Registerumschaltung 71. Auslöser zu 70 72. Zifferblatt nebst Zeiger zu 66 73. Windanzeiger am Spieltisch 74. Kalkantenglocke

Elektromotor”.

211/38. Gdańsk—Wrzeszcz [Danzig—Langfuhr], k. luterański [Lutherkirche] — 1899, 25, napęd elektryczny.

212/39. Gdańsk—Wrzeszcz, seminarium — 1908, 11.

213/40. Giżycko [Lötzen, PW], suwalskie, gimnazjum — 1907, 7, trzy połączenia oktauwowe. W katalogu (s. 31): „Disposition der Orgel im Gymnasium zu Lötzen (1907).

1. Manual: 1. Principal 8' 2. Konzertflöte 8'

2. Manual (Fernwerk): 3. Geigenprincipal 8' 4. Salicional 8' 5. Gedackt 8'

Pedal: 6. Lieblich Gedackt 16' (im Fernwerk) 7. Oktavbaß 8'

Nebenzüge: 8.Manualkoppel 9.Pedalkoppel I 10.Baßkoppel II zu I 11.Diskantkoppel II 12.Diskantkoppel II zu I 13.Jalousieschweller für 3—6 14.Tutti”.

214/41. Glaznoty [Marienfelde, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1904, 6.

215/42. Gniezno [Gnesen, Provinz Posen], poznańskie, k. ewan. — 1897, 19.

216/43. Goldap [Goldap, PW], suwalskie, k. kat. — 1894, 12.

217/44. Górowo Iławieckie [Landsberg, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1895, 14.

218/45. Gronowo [Gronowo, PZ], toruńskie, k. kat. — 1901, 6.

219/46. Grudziądz [Graudenz, PZ], toruńskie, seminarium — 1892 (przebudowa instrumentu A. Terletzkiego), 13.

220/47. Grudziądz, k. ewan. garnizonowy — 1900, 25. W katalogu (s. 30): „Ansicht [widok szafy organowej] und Disposition der im Jahre 1900 erbauten Orgel der evangelischen Garnisonkirche zu Graudenz.

1. Manual: 1.Bordun 16’ 2.Principal 8’ 3.Gamba 8’ 4.Gedackt 8’ 5.Hohrflöte 8’ 6.Trompete 8’ 7.Rohrflöte 4’ 8.Oktave 4’ 9.Kornett 3—4 fach 2 2/3’ 10.Mixtur 3—4 fach 2’

2. Manual (Fernwerk): 11.Geigenprincipal 8’ 12.Konzertflöte 8’ 13.Salicional 8’ 14.Vox coelestis 8’ 15.Gemshorn 8’ 16.Lieblich Gedackt 8’ 17.Flaut travers 4’ 18.Fugara 4’ 19.Harmonica 3 fach 4’ (im Schweller 11—15)

Pedal: 20.Principalbaß 16’ 21.Subbaß 16’ 22.Posaune 16’ 23.Quintbaß 10 2/3’ 24.Oktavbaß 8’ 25.Violoncello 8’

Nebenzüge: 26.Manualkoppel 27.Pedalkoppel I 28.Pedalkoppel II 29. Mezzoforte 30.Forte 31.Tutti 32.Auslöser 33.Jalousieschweller 34.Kalkantenglocke”.

221/48. Grudziądz, k. kat. — 1905 (przebudowa), 13.

222/49. Grudziądz—Twierdza [Festung, także Courbiere, Feste], ewan. sala modlitwy [Betsaal] — 1892, 4.

223/50. Grupa [Gruppe, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1905 (przebudowa), 14.

224/51. Gryżliny [Grischlin, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1898, 10.

225/52. Grzybno [Griewenhof, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1896, 9.

226/53. Grzywna [Grzywna, PZ], toruńskie, k. kat. — 1901, 7.

227/54. Gubiny [Gubin, PZ], toruńskie, k. kat. — 1894, 6.

228/55. Hel [Hela, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1904, 14.

229/56. Huta [Hütte, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1907, 6, jedno połączenie oktavowe.

230/57. Inowrocław —Mątwy [Montwy, Provinz Posen], bydgoskie, k. ewan. — 1895, 10.

231/58. Iwicz [Iwitz, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1895, 9.

232/59. Jabłonowo Pomorskie [Goszlershausen, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1907, 15, trzy połączenia oktavowe, napęd elektryczny. W katalogu (s. 31): „Disposition der Orgel in Goszlershausen.

1. Manual: 1.Bordun 16’ 2.Principal 8’ 3.Gambe 8’ 4.Konzertflöte 8’ 5.Rohrflöte 8’ 6.Oktave 4’ 7.Kornett 3 fach

2. Manual (Fernwerk): 8.Geigenprincipal 8’ 9.Salicional 8’ 10.Vox coelestis 8’ 11.Gedackt 8’ 12.Traversflöte 4’

Pedal: 13.Violon 16’ 14.Subbaß 16’ 15.Oktavbaß 8’

Nebenzüge: 16.Manualkoppel 17.Pedalkoppel I 18.Pedalkoppel II 19.Diskantkoppel I 20.Diskantkoppel II 21.Baßkoppel II zu I 22.Piano 23.Mezzoforte 24.Forte 25.Tutti 26.Auslöser 27.Automatische Pedalumschaltung 28.Auslöser 29.Jalousieschweller 30.Windanzeiger am Spieltisch 31.Kalkantenglocke

Elektromotor”.

233/60. Jeziora Wielkie [Großsee, Provinz Posen], bydgoskie, k. ewan. — 1894, 10.

234/61. Kaczynos [Katznase, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1907, 7, dwa połączenia oktavowe.

235/62. Kamień Krajeński [Kamin, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1897, 18.

236/63. Kępki [Zeyer, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1902, 22.

- 237/64. Kiszkowo [Welnau, Provinz Posen], poznańskie, k. ewan. — 1893, 9.
 238/65. Kłodawa [Kladau, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1903, 11.
 239/66. Kmicin [Fürstenau, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1895, 16.
 240/67. Konojady [Kl. Konojad, także Konojad, Kl., PZ], toruńskie, k. ewan. — 1901, 14.
 241/68. Kościerzyna [Berent, PZ], gdańskie, seminarium — 1896, 3.
 242/69. Kościerzyna, seminarium — 1903, 14. Ustawione po odbudowaniu spalonego seminarium [nach dem Brande des Seminars].
 243/70. Kościerzyna, seminarium — 1903, 6. Ustawione po odbudowaniu spalonego seminarium.
 244/71. Kowalewo Pomorskie [Schönsee, PZ], toruńskie, k. kat. — 1900, 10.
 245/72. Kraplewo [Kraplau, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1903, 9.
 246/73. Kruszyny [Gr. Kruschin, także Kruschin, Gr., PZ], toruńskie, k. kat. — 1908, 10.
 247/74. Kurki [Kurken, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1907, 9, dwa połączenia oktawowe.
 248/75. Kwidzyn [Marienwerder, PZ], elbląskie, Seminarium Nauczycielskie [Präparanden Anstalt] — 1906, 4.
 249/76. Lasowice Wielkie [Gr. Lesewitz, także Lesewitz, Gr., PZ], elbląskie, k. ewan. — 1903, 7.
 250/77. Lidzbark Welski [Lautenburg, PZ], ciechanowskie, k. kat. — 1904, 8.
 251/78. Lignowy Szlacheckie [Adl. Liebenau, także Liebenau, Adl., PZ], gdańskie, k. kat. — 1903, 8.
 252/79. Lipinki [Lippinken, PZ], bydgoskie, k. kat. — 1899, 7.
 253/80. Lisewo [Lissewo, PZ], toruńskie, k. kat. — 1902, 9.
 254/81. Lisewo, k. ewan. — 1904, 11.
 255/82. Lisnowo [Gr. Leistenau, także Leistenau, Gr., PZ], toruńskie, k. ewan. — 1904, 15.
 256/83. Lubawa [Löbau, PZ], olsztyńskie, k. kat. Nawiedzenia NMP — 1908, 15, trzy połączenia oktawowe. Uwaga, na plakietce umieszczonej na stole gry instrumentu data: 1906, opus 365.
 257/84. Lubicz [Leibitsch, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1907, 7, dwa połączenia oktawowe.
 258/85. Lubieszewo [Ladekopp, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1893, 14.
 259/86. Lubiewo [Lubiewo, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1906, 8, jedno połączenie oktawowe.
 260/87. Lublewo [Löblau, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1908 (organy w budowie), 8.
 261/88. Łąkorz [Lonkorz, PZ], toruńskie, k. kat. — 1898, 5.
 262/89. Malbork [Marienburg, PZ], elbląskie, seminarium — 1893, 3.
 263/90. Malbork, seminarium — 1903, 3.
 264/91. Malbork, k. Mennonitów — 1907, 11.
 *** Mątwy, patrz: Inowrocław · Mątwy, poz. 230/57.
 265/92. Mierzyszyn [Meisterswalde, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1902, 11.
 266/93. Miłomłyn [Liebemühl, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1901, 23.
 267/94. Mirkowice [Gr. Mirkowitz, także Mirkowitz, Provinz Posen], poznańskie, k. ewan. — 1894, 4.
 268/95. Mokre [Mockrau, PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1898, 12.
 269/96. Morağ [Mohrungen, PW], olsztyńskie, k. kat. — 1901, 7.
 270/97. Morağ, k. ewan. — 1906, 24, trzy połączenia oktawowe.
 271/98. Mszano [Mszanno, PZ], toruńskie, k. kat. — 1907, 8.
 272/99. Nawra [Nawra, PZ], toruńskie, k. kat. — 1905, 6, jedno połączenie oktawowe.
 273/100. Nowa Wieś Królewska [Königl. Neudorf, także Neudorf, Königl., PZ], toruńskie, k. kat. — 1901, 8.
 274/101. Nowa Wioska [Neudörschen, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1897, 9.
 275/102. Nowe Połaszi [Neu Paleschken, także Paleschken, Neu, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1902, 14.
 276/103. Nowy Barkoczyn [Barkoschin, Neu, także Neu Barkoschin, PZ], gdańskie, k. ewan. — 1897, 15.
 277/104. Nowy Dwór Gdański [Tiegenhof, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1896, 19.

- 278/105. Orzechowo [Orsichau, PZ], toruńskie, k. kat. --- 1901, 8.
279/106. Osie [Osche, PZ], bydgoskie, k. ewan. --- 1904 (przebudowa), 13.
280/107. Osówka [Ossowke, PZ], pilskie, k. ewan. --- 1892, 3.
281/108. Papowo Biskupie [Bischöfl. Papau, także Papau, Bischöflich, PZ], toruńskie, k. kat. --- 1905, 10.
282/109. Piecewo [Petzewo, PZ], pilskie, k. ewan. --- 1893, 4.
283/110. Płytnica [Plietnitz, PZ], pilskie, k. ewan. --- 1898, 4.
284/111. Polnica [Pollnitz, PZ], słupskie, k. kat. --- 1903, 9.
285/112. Pomorska Wieś [Pomehrendorf, PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1899, 9.
286/113. Prątnica [Promikau, PZ], olsztyńskie, k. kat. --- 1896, 7.
287/114. Przebrno [Pröbbernau (Fr. Nehrg.), PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1904, 6.
288/115. Przechlewo [Prechlau, PZ], słupskie, k. ewan. --- 1897, 10.
289/116. Przemark [Mark, Pr., także Pr. Mark, PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1901, 12.
290/117. Puck [Putzig, PZ], gdańskie, k. ewan. --- 1907, 16.
291/118. Puck [Putzig, in Auftrag], gdańskie, k. kat. --- 1908 (przyjęto zlecenie na budowę), 27 (planowana liczba rejestrów), trzy połączenia oktawowo.
292/119. Radomno [Radomno, PZ], toruńskie, k. kat. --- 1905, 15, trzy połączenia oktawowo.
293/120. Rakowiec [Gr. Krebs, także Krebs, Gr., PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1896, 15.
294/121. Reda [Rheda, PZ], gdańskie, k. kat. --- 1902, 11.
295/122. Ruskowo [Rauschken, PW], ciechanowskie, k. ewan. --- 1898, 9.
296/123. Rychnowy [Richnau, PZ], słupskie, k. kat. --- 1905, 3, jedno połączenie oktawowo.
297/124. Ryjewo [Rehhof, PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1899, 12.
298/125. Ryńsk [Rheinsberg, także Rynsk, PZ], toruńskie, k. ewan. --- 1899, 7.
299/126. Rzęczkowo [Rentschkau, PZ], toruńskie, k. ewan. --- 1906, 9, jedno połączenie oktawowo.
300/127. Samokłęski Duże [Gr. Samoklensk, także Samoklensk, Gr., Provinz Posen], bydgoskie, k. kat. --- 1893, 5.
301/128. Sarnowo [Sarnau, PZ], toruńskie, k. kat. --- 1897, 7.
302/129. Serock [Schirotzken, PZ], bydgoskie, k. kat. --- 1908, 9.
303/130. Sierakowice [Sierakowitz, PZ], gdańskie, k. ewan. --- 1897, 8.
304/131. Skowrony [Schmauch, PW], elbląskie, k. ewan. --- 1896, 9.
305/132. Skórcz [Skurz, PZ], gdańskie, k. kat. --- 1900, 21.
306/133. Słuszewo [Schluschow, Provinz Pommern], gdańskie, k. ewan. --- 1906, 8, jedno połączenie oktawowo.
307/134. Smetowo Graniczne [Schmentau, PZ], gdańskie, k. ewan. --- 1903, 10.
308/135. Sokolniki [Falkenau, Provinz Posen], poznańskie, k. kat. --- 1896, 5.
309/136. Solec Kujawski [Schulitz, Provinz Posen], bydgoskie, k. ewan. --- 1895, 18.
310/137. Sopot [Zoppot, PZ], gdańskie, k. Zbawiciela [Erlöserkirche] --- 1901, 23, napęd elektryczny.
311/138. Stalewo [Stalle, PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1908, 10, dwa połączenia oktawowo.
312/139. Stańkowo [Riesenwalde, PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1906, 7, dwa połączenia oktawowo.
313/140. Starogard Gdański [Pr. Stargard, także Stargard, Pr, PZ], gdańskie, Seminarium Nauczycielskie [Präparanden-Anstalt] --- 1902, 4.
314/141. Stary Targ [Altmark, PZ], elbląskie, k. kat. --- 1908 (organy w budowie), 15, trzy połączenia oktawowo.
315/142. Starzyno [Gr. Starsin, także Starsin, Gr., PZ], gdańskie, k. kat. --- 1900, 10.
316/143. Sulmin [Sulmin, PZ], gdańskie, k. ewan. --- 1907, 7, dwa połączenia oktawowo.
317/144. Susz [Rosenberg, PZ], elbląskie, k. ewan. --- 1898, 24.
318/145. Sztum [Stuhm, PZ], elbląskie, k. kat. --- 1900, 17.
319/146. Tarnówka [Tarnowke, PZ], pilskie, k. ewan. --- 1892, 9.

- 320/147. Tolkmicko [Tolkemit, PZ], elbląskie, k. kat. — 1902, 20.
 321/148. Toruń [Thorn, PZ], toruńskie, k. Ewangelicko-Reformowany (kalwiński) przy zbiegu ul. Prostej i Wałów Sikorskiego — 1904, 13.
 322/149. Toruń, seminarium kat. — 1906, 4.
 323/150. Toruń, seminarium ewan. — 1907, 3.
 324/151. Trudna [Kappe, PZ], pilskie, k. ewan. — 1895, 5.
 325/152. Tuchola [Tuchel, PZ], bydgoskie, seminarium — 1908 (organy w budowie), 5, dwa połączenia oktawowe.
 326/153. Tuchola, seminarium — 1908 (organy w budowie), 10, dwa połączenia oktawowe.
 327/154. Tuchomie [Gr.-Tuchen, Provinz Pommern], słupskie, k. kat. — 1905, 7, jedno połączenie oktawowe.
 328/155. Tuchorza [Tannheim, także Tuchorze, Provinz Posen], zielonogórskie, k. kat. — 1890, 2.
 329/156. Tujsk [Tiegenort, PZ], elbląskie, k. ewan. — 1896, 18.
 *** Walichnowy, patrz — Wielkie Walichnowy, poz. 338/165.
 330/157. Wąbrzeźno [Briesen, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1899, 17.
 331/158. Wejherowo [Neustadt, PZ], gdańskie, konwikt [Konvikt] — 1903, 3.
 332/159. Wejherowo, Seminarium Nauczycielskie [Präparanden-Anstalt] — 1903, 3.
 333/160. Wejherowo, seminarium — 1903, 4.
 334/161. Wejherowo, seminarium — 1905, 4.
 335/162. Węgorzewo [Angerburg, PW], suwalskie, seminarium — 1897, 3.
 336/163. Wielki Podleś [Gr. Podleß, także Podleß, Gr., PZ], gdańskie, k. ewan. — 1905, 10.
 337/164. Wielki Wełcz [Gr. Wolz, także Wolz, Gr., PZ], toruńskie, ewan. dom modlitwy — 1906, 7.
 338/165. Wielkie Walichnowy [Falkenau, Gr., także Gr. Falkenau, PZ], gdańskie, k. kat. — 1907, 7.
 339/166. Wielowicz [Gr. Wöllwitz, także Wöllwitz, Gr., PZ], bydgoskie, k. kat. — 1898, 3.
 340/167. Witrogoszcz [Güntergost, Provinz Posen], pilskie, k. ewan. — 1897, 7.
 341/168. Włóścibórz [Gr. Loszburg, także Loszburg, Gr., PZ], bydgoskie, k. ewan. — 1898, 8.
 342/169. Zakrzewo [Zakrzewo, PZ], pilskie, k. kat. — 1906, 12.
 343/170. Zalewo [Saalfeld, PW], olsztyńskie, k. ewan. — 1902, 18.
 344/171. Zelki [Neuhoff (Lötzen), PW], suwalskie, k. ewan. — 1887, 9.
 345/172. Zławieś Wielka [Bösendorf, Gr., także Gr. Bösendorf, PZ], toruńskie, k. ewan. — 1896, 10.
 346/173. Złotowo [Zlotowo, PZ], olsztyńskie, k. kat. — 1894, 6.
 347/174. Złotów [Flatow, PZ], pilskie, k. ewan. parafialny — 1904, 14.
 348/175. Złotów, k. św. Rocha — 1904, 6.

2. Instrumenty na terenie Litwy i Rosji (Obwód Kaliningradzki)

- 349/176. Ballethen [PW], Rosja, k. ewan. — 1894, 10.
 350/177. Gromovo [Lauknien (Hohenbruch), PW], Rosja, k. ewan. — 1904, 15.
 351/178. Groß Friedrichsdorf [także Friedrichsdorf, Gr., PW], Rosja, k. ewan. — 1903, 13.
 352/179. Gumbinnen [PW], Rosja, k. „Salzburki” [Kirche d. Salzburger Anst.] — 1905, 9, jedno połączenie oktawowe.
 353/180. Kalinovo [Grünheide, PW], Rosja, k. ewan. — 1884, 11.
 354/181. Karpauen [Gr.-Karpowen, także Karpowen, Gr., PW], Rosja, k. ewan. — 1898, 11.
 355/182. Mamonovo [Heiligenbeil, PW], Rosja, k. kat. — 1894, 11.
 356/183. Plaškiai [Plaschken, PW], Litwa, k. ewan. — 1900, 15.
 357/184. Pokraken (Weidenau) [PW], Rosja, k. ewan. — 1896, 13.

- 358/185. Popelken [PW], Rosja, k. ewan. — 1901, 22.
 359/186. Rudau [PW], Rosja, k. ewan. — 1906, 23, dwa połączenia oktawowo.
 360/187. Rusne [Ruß, PW], Litwa, k. ewan. — 1898, 16.
 361/188. Schaaken [PW], Rosja, k. ewan. — 1895, 19.
 362/189. Schönbruch [PW], Rosja, k. ewan. — 1906, 16, dwa połączenia oktawowo.
 363/190. Schönwalde [PW], Rosja, k. ewan. — 1907, 8.
 364/191. Skaisgirren (Kreuzingen) [PW], Rosja, k. ewan. — 1903, 17.
 365/192. Soginten [PW], Rosja, k. ewan. — 1901, 5.
 366/193. Sovetsk [Tilsit, PW], Rosja, k. ewan.-luteński — 1903 (przebudowa instrumentu A. Terletzkiego na system pneumatyczny), 36. W katalogu (s. 25): „Disposition der Orgel in der Stadtkirche in Tilsit.
 1. Manual: 1.Bordun 16’ 2.Principal 8’ 3.Gemshorn 8’ 4.Gedackt 8’ 5.Hohlflöte 8’ 6.Fugara 8’
 7.Trompete 8’ 8.Oktave 4’ 9.Gedackt 4’ 10.Rausquinte 2 2/3’ und 2’ 11.Kornett 2—3 fach 2 2/3’
 12.Mixtur 3—4 fach 2’
 2. Manual: 13.Gamba 16’ 14.Geigenprincipal 8’ 15. Gamba 8’ 16.Dolce 8’ 17.Konzertflöte 8’
 18.Rohrflöte 8’ 19.Gedackt 8’ 20.Klarinette 8’ 21.Flauto traverso 4’ 22.Fugara 4’ 23.Mixtur 3 fach 1 1/3’
 3. Manual (Echowerk): 24.Salicional 8’ 25.Vox coelestis 8’ 26.Flauto amabile 8’ 27.Flauto dolce 4’
 Pedal: 28.Principalbaß 16’ 29.Subbaß 16’ 30.Liebl. Gedackt 16’ 31.Posaune 16’ 32.Quintbaß 10 2/3’
 33.Oktavbaß 8’ 34.Violoncello 8’ 35.Trompete 8’ 36.Oktave 4’
 Nebenzüge: 37.Manualkoppel II zu I 38.Manualkoppel III zu II 39.Pedalkoppel I 40.Pedalkoppel II
 41.Pedalkoppel III 42.Piano 43.Mezzoforte 44.Forte 45.Tutti 46.Freie Kombination 47.Auslöser
 48.Jalousieschweller für das Echowerk 49.Registerschweller 50.Kalkantenglocke”
 367/194. Sovetsk, kaplica cmentarna [Friedhofskapelle] — 1904, 7, jedno połączenie oktawowo.
 368/195. Sovetsk, sala modlitwy [Betsaal] — 1907, 5.
 369/196. Tollmingkehmen [PW], Rosja, k. ewan. — 1908 (organy w budowie), 12.
 370/197. Vilkỹškiai [Wilkschken, PW], Litwa, k. ewan. — 1897, 15.
 371/198. Zalesje [Mehlauken (Liebenfelde), PW], Rosja, k. ewan. — 1893, 24.

Werbekatalog der Orgelbaufirma „A. Terletzki” aus Elbing (1857—1908)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Diese den Forschern bisher unbekannte Werbgedrucksache wurde im Erzbischöflichen Archiv in Allenstein im Jahre 1995 entdeckt. Es ist eine Broschüre aus dem Jahre 1908 von 32 Seiten, enthaltend ein Verzeichnis der in der Elbinger Orgelbaufirma „A. Terletzki” 1857 bis 1908 erbauten Instrumente, die vornehmlich auf dem Gebiet von Ost- und Westpreußen installiert wurden. Eine beträchtliche Anzahl der Produkte von Terletzki wurde ebenfalls nach außerhalb der Grenzen des damaligen Deutschen Reiches verkauft.